

STŘEDNĚDOBÝ PLÁN VÝZKUMNÉ ČINNOSTI IKSP NA OBDOBÍ 2012-2015

Úvod

Střednědobý plán výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na období 2012 – 2015 respektuje základní priority resortu v oblasti legislativy, justice a činností organizací resortu. Opírá se o **Koncepci rozvoje Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na léta 2010 – 2014**, která byla Institutem zpracována jako základní dokument pro poskytování institucionální podpory na rozvoj výzkumných organizací a předložena Ministerstvu spravedlnosti jako zřizovateli a Ministerstvu vnitra jako poskytovateli těchto prostředků.

V souladu s touto koncepcí budou základní obsahové směry výzkumu v letech 2012-2015 zaměřeny na:

1. Potřeby společnosti v oblasti trestní a sankční politiky a z nich vyplývající podněty pro změny v trestním zákonodárství, pro zvýšení vymahatelnosti práva, ke zdokonalení sankčního systému; tyto podněty budou zjišťovány zejména prostřednictvím zkoumání a ověřování účinnosti vybraných nových institutů trestního práva hmotného i procesního, efektivity justice a vězeňství, zkoumáním postojů veřejnosti k trestní politice, strachu z kriminality a penologického výzkumu;
2. Závažné formy trestné činnosti představující významná bezpečnostní rizika pro stát (organizovaný zločin, korupce, ekonomická kriminalita, interetnické konflikty, migrace, extremismus, násilná kriminalita, kriminalita a sociální patologie spojená s drogami) včetně rizik plynoucích z otevírání společnosti a jevů souvisejících z globalizací;
3. Vývojové trendy kriminality, jejích vybraných forem a s ní souvisejících sociálně patologických jevů, pachatelů a obětí trestné činnosti;
4. Možnosti a metody prevence, ověřování účinnosti preventivních programů a postupů.

V souladu s těmito základními obsahovými směry a se Statutem IKSP vychází plán z potřeb hlavních uživatelů výsledků IKSP, kterými jsou především organizace a instituce resortu spravedlnosti, a dále soudci, státní zástupci, probační úředníci, pracovníci Vězeňské služby. Plán se proto přednostně orientuje na směry výzkumu odpovídající hlavním úkolům Ministerstva spravedlnosti v oblasti trestní politiky, justice a vězeňství.

K okruhu uživatelů výsledků výzkumu dále náleží především meziresortní Republikový výbor pro prevenci kriminality a jeho prostřednictvím orgány a instituce podílející se na realizaci Strategie prevence kriminality, dále resort Ministerstva vnitra, zejména orgány a služby Policie ČR a Policejní akademie ČR, resort práce a sociálních věcí a resort školství a mládeže, vysoké školy v rámci výuky a další instituce.

Příprava plánu a jednotlivých úkolů byla konzultována se zástupci organizací a složek resortu, zejména s Generálním ředitelstvím Vězeňské služby, Nejvyšším státním zastupitelstvím, ředitelstvím Probační a mediační služby, zástupci soudnictví a také se zástupci akademické obce. IKSP se při formulaci úkolů snažil v rámci možností a kapacit reflektovat vznesené podněty a náměty. Návrh plánu byl opakovaně projednán Vědeckou radou IKSP.

Rozsah úkolů respektuje kapacity Institutu a počítá s tím, že kromě řešení střednědobých výzkumných úkolů obsažených v tomto plánu bude IKSP plnit také krátkodobá zadání na zpracování ad hoc studií a analýz podle aktuálních potřeb Ministerstva spravedlnosti ČR. Plán zohledňuje zajištění výzkumných úkolů, uložených Ministerstvu spravedlnosti usneseními vlády nebo vyplývajících z dalších již schválených dokumentů.

Plán takto bere v úvahu úkoly, obsažené v následujících dokumentech:

Akční plán realizace Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 – 2012

Úkol č. 14.3. *Vyhodnotit dopady změny trestní legislativy v oblasti drog od ledna 2010.*

Odpovědná instituce MSp. Termín: prosinec 2012 – hodnotící zprávu projedná RVKPP.

Národní akční plán prevence domácího násilí na léta 2011-2014

Úkol č. 7.1 Provést analýzu efektivity a provázanosti stávající trestněprávní i občanskoprávní legislativy a posoudit vhodnost zachování její formy či jejího nahrazení jedním komplexním zákonem a případně navrhnout její zlepšení. **Provést výzkum forem a trendů domácího násilí z hlediska dopadů na oběti i možného působení na pachatele.**

Priority a postupy MS ČR při prosazování rovných příležitostí pro ženy a muže na rok 2011.

Úkol č. 9. *Vyhodnotit stav a navrhnout možnosti sledování ukazatelů problematiky násilí na ženách* (profil ženské oběti násilí, profil mužských pachatelů, podpora obětí, opatření určená mužským pachatelům k ukončení kruhu násilí, vzdělávání odborníků, opatření k odstranění domácího násilí na ženách) vyplývající z Pekingské akční platformy.

Úkol č. 11. V rámci Střednědobého plánu výzkumných úkolů IKSP pokračovat ve *výzkumu společenských jevů v rámci problematiky resortu, které mají vztah k genderové problematice* (trendy kriminality, oběti trestné činnosti).

Návrh plánu dále pokrývá většinu ze sedmi výzkumných potřeb, které Ministerstvo spravedlnosti formulovalo jako náměty do celostátního Programu bezpečnostního výzkumu.

V případě akceptace těchto potřeb do programu tak budou vytvořeny předpoklady pro rychlou a adekvátní reakci na jejich schválení.

Plán také předpokládá, že některé vybrané úkoly v něm obsažené s bezprostředním vztahem k problematice prevence kriminality budou začleněny jako výzkumné úkoly resortu spravedlnosti do nově připravované *Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015*, která se již v průběhu letošního roku připravuje a má být jako již tradičně schválena usnesením vlády ČR.

Plán je veden snahou sdružit některé dílčí témata do širších celků a komplexnějších projektů a tak lépe koncentrovat odbornou kapacitu IKSP. Členění plánu odpovídá aktuálním oblastem zájmu, tj. problematice formování a realizace trestní politiky, problematice závažné trestné činnosti, analýze trendů a forem kriminality, kriminalitě a prekriminalitě dětí a mládeže ve vztahu k možnostem prevence a konečně penologické problematice, vyplývající z potřeb českého vězeňství. Plán rovněž obsahuje pokračování prací na metodologii kriminologického výzkumu a informaci o projektech řešených jinými organizacemi, u nichž Institut vystupuje jako spolupracující pracoviště.

Výzkumné úkoly jsou uvedeny pouze výčtově s uvedením názvu, předpokládanou dobou řešení, která může být při zpracování konkrétních projektů dle situace ještě upřesněna, a stručnou anotací jejich zaměření. Možnost využití průběžných výsledků se předpokládá i u úkolů, u nichž průběžné výstupy nejsou výslovně uvedeny. Odborná úroveň projektů a průběh jejich řešení budou pravidelně hodnoceny interní Oponentní radou IKSP a externí Vědeckou radou IKSP. Při řešení některých uvedených úkolů bude využita spolupráce s externími specialisty.

VÝZKUMNÉ ÚKOLY

1. TRESTNÍ POLITIKA A JUSTICE

1.1. Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí (projekt tohoto úkolu byl podán se žádostí o grant na Grantovou agenturu ČR)

Úkol i projekt byl připraven ve spolupráci s předními odborníky z oblasti trestního práva a legislativy, především s prof. JUDr. H.Válkovou a prof. JUDr. P.Šámalem. Projekt byl podán spolu s Universitou Karlovou v Praze jako spoluřešitelem. Počítá se s tím, že úkol bude v IKSP realizován případně i bez poskytnutí grantové podpory. Předmětem výzkumu bude analýza a vyhodnocení právní úpravy trestněprávních sankcí, po změnách, ke kterým došlo v důsledku přijetí nového trestního zákoníku v kontextu sankční politiky uplatňované v České republice po roce 1989. Výzkum se zaměří na vliv nového trestního zákoníku na ukládání a účinnost trestů, na skladbu odsouzených a trestů, dopady na velikost a skladbu vězeňské populace, na zhodnocení zkušeností a názorů pracovníků justičních orgánů na sankční politiku. Pozornost se zaměří i na vyhodnocení uplatňování některých jeho vybraných institutů, a to hlavně na nově zakotvené alternativní sankce, u kterých došlo k významným změnám právní úpravy, zejména na trest, resp. trestní opatření domácího vězení, obecně prospěšných prací, na institut podmíněného odsouzení s dohledem, případně na problematiku peněžitého trestu, a to zejména ve srovnání s krátkodobými tresty odnětí svobody. Současně bude u těchto sankcí zkoumána recidiva a vybrané charakteristiky pachatelů, kterým byly tyto sankce ukládány. Bude dále zjišťováno, do jaké míry tyto instituty plní předpokládanou funkci a jaké faktory jejich uplatňování a účinnost stimulují nebo naopak znesnadňují. Na základě získaných poznatků bude provedeno vyhodnocení, zda a do jaké míry výsledky uplatňování nového trestního zákoníku signalizují potřebu některých korekcí, a to jak ve vztahu k jeho konkrétním ustanovením, tak pokud se jedná o perspektivní záměry sankční politiky v ČR, zejména ve vztahu k vývoji vězeňské populace. Výsledky výzkumu budou využitelné při formulaci zásad efektivní sankční politiky a směrů jejího dalšího rozvoje.

Doba řešení : 2012-2015

1.2. Zkrácené formy trestního řízení - možnosti a limity

Současný vývoj trestního práva procesního je mj. charakteristický snahou o maximální zjednodušení, zkrácení a odformalizování trestního procesu. Tato tendence, patrná i z věcného záměru připravovaného nového trestního řádu, však nutně má své limity. Výzkum bude zaměřen na poznatky z desetileté praxe využívání institutů zkráceného přípravného řízení a zjednodušeného řízení před samosoudcem v ČR. Zkoumány budou množství a struktura věcí, v nichž se tato forma řízení koná, průběh zkráceného řízení v praxi, jeho výhody a slabiny oproti klasickému trestnímu procesu. Výzkum by měl upozornit na nedostatky současného stavu, naznačit možnosti jejich odstranění a odhalit případné další možnosti využití zkrácené formy trestního řízení či některých jejích prvků. Výsledky výzkumu by měly být využitelné pro účely rekonstrukce trestního práva procesního.

Doba řešení: 2012-2013 s průběžnými výstupy pro rekonstrukci trestního řádu

1.3. Problematika ukládání trestu za souběh trestné činnosti

Jeden z významných úseků rozsáhlé problematiky trestání v České republice spočívá ve způsobu postihu souběhu trestné činnosti, zejména při souběhu jednočinném, vícečinném, stejnorodém, nestejnorodém a kombinovaném. Přestože se jedná o problematiku v zásadě právně rigidní, kopíruje moderní trendy a formy postihu trestné činnosti, naposledy při zavedení společného trestu. Výzkum bude zaměřen na význam a funkce jednotlivých forem souběhu trestných činů v soudobém trestním právu v kontextu základních zásad, podmínek a forem upravujících ukládání trestu. Zároveň bude věnována pozornost vyhodnocení účelnosti jednotlivých druhů trestů ukládaných za souběh trestné činnosti, a to nejen v rámci národní právní úpravy, ale i ve světle právní úpravy ve státech Evropské unie. Stranou výzkumného zájmu nezůstane rovněž otázka faktorů pozitivně i negativně ovlivňujících trestání souběhu trestné činnosti. Protože souběh trestné činnosti má účinky nejen v hmotném, ale i procesním, právu trestním, bude zkoumán i přesah do trestního řádu včetně jeho účinků. Řešení tohoto úkolu bude zajištěno spoluprací s externím odborným řešitelem.

Doba řešení : 2012 - 2015

2. ZÁVAŽNÁ TRESTNÁ ČINNOST

2.1. Současná situace v oblasti extremistických hnutí v ČR s důrazem na jejich potenciální podporu u mladistvých a na šíření extremistických ideologických obsahů po Internetu (již schválený a řešený účelově financovaný projekt zařazený do Programu bezpečnostního výzkumu)

Úkol je zařazen do Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010-2015 (BV II/2 VS), dílčí kapitola/cíl Zvýšení bezpečnosti občanů s využitím nejnovějších technologií a poznatků v návaznosti na situaci v národní a mezinárodní bezpečnosti, tematická oblast v rámci daného dílčího cíle Programu „Ochrana proti kriminalitě, protispolečenskému chování a sociopatologickým jevům“.

Projekt je zaměřen na poznání a popis těch názorů dnešní mládeže, které by mohly znamenat podporu některého z extrémních politických hnutí - ať aktivní (formou přímé účasti na aktivitách dotyčného hnutí), nebo pasivní (formou volební podpory některého z krajních politických subjektů). Shromážděné poznatky poslouží k vytváření adekvátních preventivních nástrojů. Dále bude zmapována oblast extremisticky orientovaných internetových stránek, určených pro české publikum. Tato oblast nebezpečných společenských jevů nabývá zejména v poslední době mimořádný význam a zaslouží pozornost i z hlediska kriminologického zkoumání.

Doba řešení: 1.11.2010-31.1.2013

2.2. Odhalování a postih drogové kriminality po přijetí trestního zákoníku

Výzkum bude zaměřen na zhodnocení změn trestního práva hmotného v souvislosti s přijetím trestního zákoníku z hlediska jejich dopadů pro oblast odhalování a stíhání drogové kriminality, a na získání nových poznatků o trendech tohoto druhu trestné činnosti v ČR. Zkoumány budou případné změny v rozsahu a struktuře registrované drogové kriminality a v postupu orgánů činných v trestním řízení oproti stavu před účinností trestního zákoníku. Výzkum by měl umožnit srovnání skutečného stavu a vývoje postihu drogové kriminality se záměry zákonodárce při tvorbě trestního zákoníku a obecněji se strategií protidrogové politiky ČR v oblasti potlačování nabídky drog. Součástí výzkumu by mělo být ověření predikčního instrumentu připraveného IKSP na vybraném vzorku pachatelů drogové kriminality.

Doba řešení: 2013-2015

2.3. Sexuální kriminalita - sexuálně motivované kriminální jednání s komponentou násilí a reakce státu na ni (trestná činnost, delikty a pachatelé)

Projekt byl podán do veřejné soutěže v rámci Programu bezpečnostního výzkumu

Výzkum bude zaměřen na kriminální jednání pachatelů sexuálně motivovaných trestných činů s prvkem násilí (násilné sexuální delikty/trestné činy), na pachatele sexuálního násilí a na opatření na ochranu společnosti před tímto druhem kriminality. Cílem bude zmapovat a analyzovat oblast sexuálně motivovaných deliktů, získat nové poznatky o trestných činech i pachatelích sexuálně motivovaného násilí, zhodnotit prostředky, využívané k jejich odhalování a postihu, a analyzovat možnosti zvýšení jejich účinnosti. Při realizaci bude využita součinnost zejména s Vězeňskou službou ČR – GŘVS (Psychologické pracoviště), jednotlivými věznicemi (psychologové) a Rejstříkem trestů.

Doba řešení: 2012-2014

3. TRENDY KRIMINALITY

3.1. Vývoj kriminality v ČR – každoroční sledování a analýza (včetně sledování vývoje organizovaného zločinu a dalších forem závažné kriminality, skladby pachatelů a obětí atd.)

Předmětem výzkumu bude vždy stav kriminality v roce předchozím a porovnání s delšími (cca desetiletými) časovými řadami statistických údajů rezortních statistik Ministerstva spravedlnosti ČR a Ministerstva vnitra ČR (konkrétně Policie ČR). Základem každoroční analýzy bude zhodnocení stavu a změn v úrovni kriminality v ČR obecně, změn struktury a intenzity kriminality včetně změn teritoriálních, pohybů stavu a skladby známých pachatelů. Součástí sledování a analýzy bude i problematika obětí trestné činnosti. Předpokládá se také odborná spolupráce IKSP při realizaci mezinárodních viktimologických výzkumů.

V návaznosti na léta předchozí budou vyhodnoceny změny v počtu a skladbě obětí trestné činnosti a analyzován trend vývoje organizovaného zločinu z pohledu policejních expertů a. Tato část výzkumu se zaměří na sledování základních kvantitativních i kvalitativních ukazatelů o organizovaných zločineckých skupinách a jejich činnostech a vývoj v předchozím období. Součástí výzkumu trendů bude rovněž sledování vlivu kriminogenních faktorů na možnosti páchaní organizované trestné činnosti a vývoje názorů odborné i širší veřejnosti. Cílem výzkumu bude formulace návrhů na protipatření a měření jejich účinnosti, včetně účinnosti právních prostředků. Součástí výzkumné pozornosti bude také sledování vývoje

dalších vybraných oblastí závažné trestné činnosti. Ilustrativně bude zpracovávána kazuistika z uzavřených případů organizovaných zločineckých skupin.

Doba řešení: 2012-2015; výstupy každoročně.

3.2. Nové jevy v násilné kriminalitě včetně domácího násilí

Výzkum se zaměří na zjišťování a základní charakteristiku nových forem násilné trestné činnosti se zvláštním zaměřením na tzv. domácí násilí. Výzkum domácího násilí, který bude realizován v rámci tohoto úkolu, je ukládán k provedení Ministerstvu spravedlnosti ČR Národním akčním plánem prevence domácího násilí na léta 2011-2014. Výzkum se zaměří jak na problematiku obětí, tak i na pachatele v této oblasti. Terénní šetření bude orientováno:

- 1) Na zjištění forem v současnosti se vyskytujícího evidovaného domácího násilí ve vybraných skupinách obyvatelstva ČR (údaje budou čerpány z dostupných zdrojů - státní zařízení a instituce, nestátní zařízení);
- 2) Na získání informací o dopadu dosavadních evidovaných a ukončených případů domácího násilí jak na oběti, tak i na pachatele;
- 3) Na získání a vyhodnocení informací jak je dosud na pachatele domácího násilí v ČR působeno.

Doba řešení: 2012-2015; v tom domácí násilí 2012 - 2013

4. PREVENCE

4.1. Kriminální kariéra dětí¹, nové jevy v kriminalitě a prekriminalitě dětí, uplatňování Systému včasné intervence

Projekt byl podán do veřejné soutěže v rámci Programu bezpečnostního výzkumu

Výzkum se zaměří na zkoumání možností včasného preventivního zásahu proti začínající asocialitě dětí. Soustředí se na následující problémové okruhy:

- Které signály ze života dítěte se stávají podnětem pro preventivní zásah;
- Kdo a jakým způsobem tyto signály fakticky vyhledává či zaznamenává (registruje);
- Jaká je nápravná reakce na zaznamenané signály asociálního vývoje dítěte, jaké jsou konkrétní postupy nápravy;

¹ Termínem „dítě“ zde rozumíme v soulase s Úmluvou o právech dítěte (104/1991 Sb.) každou lidskou bytost mladší osmnácti let.

- Jaká je účinnost zásahů, co napomáhá účinnosti zásahů a co naopak pokusy o nápravu situace maří;
- Jak se liší činnost obcí zapojených do Systému včasné intervence od postupu obcí, které v tomto systému nejsou zapojeny.

Další oblastí výzkumného zájmu budou otázky vhodného resocializačního a následně preventivního postupu u dětí, které se již dopustily detekovaného provinění či jinak trestné činnosti. Na základě spisového materiálu bude zjišťován charakter dosavadního antisociálního chování vybraných dětí v minulosti, zaznamenáván faktický postup při řešení jejich nezákonných činů a s časovým odstupem by měla být posouzena účinnost zvolené reakce na řešené antisociální projevy.

Výzkum předpokládá využití dostupných údajů o životě ohrožených dětí. Zejména se předpokládá spolupráce s manažery prevence kriminality v jednotlivých vybraných regionech a s členy týmů pro mládež či vybranými pracovníky Policie ČR, s pracovníky orgánů sociální péče a ochrany dětí a školními metodiky prevence. Provedena také bude analýza soudních spisů ve spolupráci s pracovníky státních zastupitelství, soudů a dále analýza údajů rejstříku trestů a Probační a mediační služby.

Doba řešení: 2012 – 2015

4.2. Regionální rozložení a podmíněnost kriminality, problematika a výskyt tzv. hot-spots

U tohoto výzkumu se předpokládá podání projektu do veřejné soutěže v rámci Programu bezpečnostního výzkumu

Výzkum by měl zjistit existenci a vzájemnou korelaci demografických, sociálních a ekonomických vlivů na stav a strukturu kriminality v regionech ČR. Problematika tzv. hot-spots (míst koncentrace kriminality) by se teoreticky opírala například o studie D. Weisburda. Při řešení úkolu se počítá s využitím spolupráce s externími odbornými pracovišti, např. s Katedrou sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, kde se někteří odborníci zabývají např. problematikou exkludovaných lokalit nebo tzv. vnitřních periferií.

Doba řešení: 2013 - 2015

5. PENOLOGICKÝ VÝZKUM

Problematika diferencovaného zařazování (s ohledem na změny ve struktuře vězeňské populace a na násilné a konfliktní osoby ve výkonu trestu odnětí svobody) a návrhy možných opatření na snížení počtu vězněných osob

5.1. Analýza změn struktury, trendů a charakteristik vývoje vězeňské populace

Výzkum se zaměří na vývoj skladby a charakteristik vězeňské populace a s ohledem na tyto charakteristiky na možnost uplatnění určitých způsobů vnitřní diferenciací osob ve výkonu trestu odnětí svobody, zohledňujících především předcházení jejich recidivě. Jedním z výstupů výzkumu bude i návrh možných opatření na omezení dalšího nárůstu počtu vězněných osob a návrhy opatření na snížení stávajícího vysokého počtu vězňů. Dílčí úkol bude zaměřen **na oběti násilí z řad vězněných osob** (možných obětí násilí - MON) a popis kritérií pro zařazení vězňů do této kategorie.

Doba řešení: 2012 – 2015

5.2. Nebezpečnost a násilí ve výkonu trestu a vazby: Úkol bude zaměřen na pachatele násilí, nebezpečné a konfliktní osoby ve výkonu trestu (osoby ve výkonu trestu s uloženou zabezpečovací detencí, osoby vedené na indexu nebezpečných a zvláště nebezpečných osob, osoby označené jako možný pachatel násilí (MPN) apod.). Cílem bude získat informace a popis skupiny takto identifikovaných osob, součástí bude analýza skutečností/kritérií rozhodných pro zařazení do indexu/seznamu v příslušné kategorii; příp. analýza násilných incidentů.

Doba řešení: 2013 - 2015

6. METODOLOGIE KRIMINOLOGICKÉHO VÝZKUMU

V roce 2011 bude dokončen první soubor metod kriminologického zkoumání, který bude kromě **obecných metodologických principů kriminologického výzkumu** obsahovat: **aplikaci vybraných metod a technik společenskovedního výzkumu v kriminologii, využití statistik, psychodiagnostické metody.**

V letech 2012-2015 budou dle disponibilní kapacity pokračovat práce na metodologii kriminologického výzkumu se zaměřením na zpracování dalších konkrétních metod a technik, jako je např. využití výzkumů veřejného mínění, expertní šetření, analýza dokumentů, typologická metoda, monografická metoda, pozorování, sociometrie, selfreporty, kriminální predikce a prognostika, atd.